

**ПРАВО НА ЧЕСТЬ, ГІДНІСТЬ ТА ДІЛОВУ РЕПУТАЦІЮ
ЯК ОСОБИСТЕ НЕМАЙНОВЕ ПРАВО ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ****THE RIGHT TO HONOR, DIGNITY, AND BUSINESS REPUTATION
AS A PERSONAL PROPERTY RIGHT OF AN INDIVIDUAL**

Маркович Х.М., старший викладач кафедри цивільного права та процесу
Національний університет «Львівська політехніка»

Смерик М.С., студентка IV курсу
Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Стаття присвячена комплексному дослідженню питання такого особистого немайнового права фізичної особи як право на честь, гідність та ділову репутацію. Особливу увагу приділено з'ясуванню сутності понять «честь», «гідність» і «ділова репутація». Акцентовано на розгляді визначень понять «честь», «гідність» та «ділова репутація», як розроблених науковцями, так і поданими Верховним Судом України. З'ясовано, що законодавче визначення цих понять відсутнє. Є підстави стверджувати, що Постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27.02.2009 р. «Про судову практику в справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» стала основою для судової практики. Встановлено, що забезпечення права на честь, гідність та ділову репутацію є невід'ємним атрибутом демократичної та правової держави. Розвиток суспільства, зокрема, його цінностей та орієнтирів зумовлює необхідність визнання важливості захисту особистих немайнових прав фізичних осіб. Відзначено, що кількість позовів про захист честі, гідності та ділової репутації особливо зросла протягом останніх років. Цей показник серед фізичних осіб значно вищий ніж серед юридичних осіб. Специфікою порушення цього права стає вид діяльності фізичних осіб, оскільки публічні особи піддаються більшій кількості суспільної критики. Також розглянуто питання захисту права на честь, гідність та ділову репутацію. З'ясовано, що особа може звернутися до суду з вимогою про спростування неправдивої інформації. Крім того, особа має право на відшкодування моральної шкоди у разі, коли спростування неправдивої інформації є недостатнім. Констатовано, що дотримання особистих немайнових прав, таких як честь, гідність та ділова репутація є необхідністю для функціонування ліберального та свідомого суспільства. Це базові права, на основі яких «тримаються» всі інші права людини.

Ключові слова: честь, гідність, ділова репутація, особисті немайнові права, фізична особа.

The article is devoted to a comprehensive study of such a personal non-property right of an individual as the right to honor, dignity, and business reputation. Particular attention is paid to clarifying the essence of the concepts «honor,» «dignity,» and «business reputation.» Emphasis is placed on consideration of the definitions of the concepts “honor,” “dignity” and “business reputation,” both developed by scientists and submitted by the Supreme Court of Ukraine. It was found that there is no legal definition of these concepts. There are grounds to assert that Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine № 1 dated 27.02.2009, “On judicial practice in cases of protection of the dignity and honor of an individual, as well as the business reputation of an individual and legal entity” became the basis for judicial practice. It has been established that ensuring the right to honor, dignity, and business reputation is an integral attribute of a democratic and legal state. The development of society, in particular, its values and guidelines, necessitates recognizing the importance of protecting the personal non-property rights of individuals. It is noted that the number of lawsuits for the protection of honor, dignity, and business reputation has increased significantly in recent years. This indicator among individuals is much higher than among legal entities. The specific nature of the violation of this right is the type of activity of natural persons since public persons are subject to more general criticism. Protecting the right to honor, dignity, and business reputation was also considered. It was found that a person can apply to the court with a demand to refute false information. In addition, a person has the right to compensation for non-pecuniary damage if the refutation of false information is insufficient. It has been established that observing personal non-property rights, such as honor, dignity, and business reputation, is necessary for functioning in a liberal and conscious society. These are fundamental rights based on which all other human rights «hold».

Key words: honor, dignity, business reputation, personal non-property rights, natural person.

Постановка проблеми. Розвиток суспільства впливає на зміну його ціннісних орієнтирів. Зокрема, свідченням того є намагання законотворців захистити особисті немайнові права фізичних осіб, до яких належить право на честь, гідність та ділову репутацію. Очевидно, таке важливе питання потребує детальної законодавчої регламентації. Багато суперечок існує щодо самого трактування таких понять як «честь», «гідність» та «ділова репутація». Це пов'язано з тим, що законодавство та ЦК України не надають їх визначення. Основою для судової практики в цій сфері є Постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27.02.2009 р. «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» (далі – Постанова). Отож, існує чимало думок науковців щодо визначення понять «честь», «гідність» та «ділова репутація». Їх аналіз дозволить краще зрозуміти сутність цих правових категорій та сприятиме уникненню помилок у подальшій законотворчості щодо регулювання цього питання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукового доробку в сфері права на честь, гідність та ділову репутацію, а також думок науковців щодо

з'ясування кожного з цих понять окремо вказують на необхідність їх подальшого обґрунтування. Вагомий внесок у дослідження сутності понять «честь», «гідність» та «ділова репутація» зробили М. Брагасюк, С. Вдовіченко, В. Кампо, В. Нагребельний, С. Новікова, А. Стародубцев, Ю. Шемшученко та багато інших. Праці вказаних науковців послужили теоретико-методологічною основою для нашого дослідження.

Метою статті є з'ясування змісту понять честі, гідності та ділової репутації як особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, а також дослідження відносин, які виникають в сфері захисту цих прав та їх цивільно-правових і конституційних гарантій.

Виклад основного матеріалу. У ЦК України виділено дві групи особистих немайнових прав фізичної особи: такі, що забезпечують її природне існування і такі, що забезпечують соціальне буття фізичної особи. Саме до другої групи особистих немайнових прав належить право на честь, гідність та недоторканість ділової репутації. У ст. 297 ЦК України регламентується право кожного на повагу до його честі та гідності, які є недоторканими. Про недоторканість ділової репутації вказується у ст. 299 ЦК

Україні [1]. У вищезгаданій Постанові зазначено, що чинним законодавством не передбачено дефініції понять «гідність», «честь» та «ділова репутація». Зумовлено це тим, що їх розцінюють як морально-етичні категорії й, водночас, як особисті немайнові права, яким законом надано значення самостійних об'єктів судового захисту. Проте, судді Верховного Суду України надали власне тлумачення цих термінів. Так, «під гідністю слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності; з честю пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло; а під діловою репутацією фізичної особи розуміється набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків». Такі визначення послужили основою у вирішенні справ щодо захисту честі, гідності та ділової репутації фізичних осіб [2; 3]. Дуже багато уваги приділено визначенню поняття гідності. Дослідженням цієї проблеми займалися М. Братасюк, С. Вдовіченко, В. Кампо, О. Мучник, А. Церковна, О. Совгира, Н. Шукліна та ін. [4]. Поняття гідності можна тлумачити крізь призму моралі та права. В правовому контексті гідність трактується як одне з нематеріальних благ, яке належить людині від народження. Варто наголосити, що людська гідність є фундаментальною цінністю для сучасної демократичної держави. З огляду моралі, гідність – це сукупність рис, що характеризують позитивні моральні якості особи. Іншими словами, поняття гідності відображає уявлення суспільства про цінність особи та визначає її місце в суспільній ієрархії [5].

У науковому колі відсутнє єдине розуміння поняття гідності. Розглянувши позицію, М. Братасюка слід відмітити, що автор до елементів гідності відносить права на: життя, честь, безпеку, свободу думки й слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань, пересування, вільний вибір місця проживання, право свободи світогляду, віросповідання, об'єднання тощо [9]. Інші науковці, такі як С. Вдовіченко і В. Кампо визначили три концепції права на людську гідність: нормативно-позитивістську, згідно з якою право на людську гідність розглядається як формально-визнане право, яке забезпечується певним правовим захистом; соціолого-позитивістську – де, право на людську гідність як право закріплено у ненормативних джерелах (судова практика тощо). Таке право може бути захищене за допомогою суспільно-правової практики, при чому, факт порушення права особи на людську гідність є однією підставою для його правового захисту; природно-правову, згідно з якою право на людську гідність є моральним імперативом, що має надправове, ціннісне значення [7]. Проаналізувавши права людини і громадянина, можна побачити, що усі вони виходять із принципу рівності людей. Слід відмітити, що гідність (право на гідність) належить особі не тільки протягом життя, а ще й до народження і, навіть, після смерті. Це дуже важливий фактор, який передбачає можливість юридичного захисту гідності не лише живої людини, а й особи, яка ще не народилась або вже померла [4].

Знову ж таки немає єдності серед науковців щодо визначення поняття честі. Очевидно, що воно тісно пов'язане з поняттям гідності. Для допомоги при з'ясуванні значення цієї категорії варто звернутись до правової доктрини. Вважаємо за необхідне звернути увагу на визначення, подане відомим правником А. Белявським. Науковець розглядає честь як соціально значущу позитивну оцінку особи з боку громадської думки. Виділяють два найпопулярніші підходи до визначення поняття честі: перший полягає в розумінні цього поняття як самооцінки особи, а другий – у розумінні оцінки особи соціумом як позитивної оцінки, яка їй надається. Розглядаючи ці два підходи, очевидно, є висновок щодо можливості виокремлення суб'єктивних

і об'єктивних ознак честі. Суб'єктивні стосуються самооцінки людини, її самовизначення, а об'єктивні – оцінки суспільства. Отож, при взаємодії з людьми кожен оцінює особу і якщо ця оцінка знаходить свій прояв ззовні, її називають честю або зовнішньою честю [5]. Враховуючи наведену аргументацію, можна побачити, що поняття честь так само як і поняття гідність, розкриває ставлення особи до самої себе, а також ставлення до неї суспільства. Водночас, відмінним у цих поняттях є те, що моральна цінність людини, говорячи про честь, безпосередньо пов'язана зі становищем у суспільстві, видом діяльності, моральними заслугами. Можна виявити ще одну відмінність, яка полягає у тому, що на відміну від поняття гідності, яке виходить із принципу рівності всіх людей у моральному відношенні, поняття честі, навпаки, диференційовано оцінює людей. Тут і постає питання конкретних вчинків людини чи заборони вчиняти якісь дії, що є зумовленим існуванням в людини честі, вірніше підтриманням репутації, в якій і відображається честь.

Наступним варто розглянути поняття ділової репутації. З правової позиції ділова репутація фізичної особи – це особисте немайнове право, яке забезпечує соціальне буття фізичної особи. Як і в питанні визначення честі та гідності, існує безліч думок серед науковців щодо трактування цього поняття. Розгляд такого явища як репутація, зокрема, й ділова доцільно розпочати з його означення. Не зайвим буде звернутись до етимології цього поняття. Тож, «репутація» (reputatio) перекладається з латинської, як «обмірковування», «роздуми», «розрахунок» [8, с. 93; 9]. В широкому розумінні репутацію розглядають як загальну думку про кого-небудь, що-небудь. Якщо говорити про ділову репутацію, то необхідно зауважити, що вона стосується конкретно оцінки професійних, ділових і моральних якостей особи, а також у передбаченні того, чого найімовірніше можна від неї чекати у майбутньому в професійній сфері. Підставою для оцінки ділової репутації стає попередній досвід особи у здійсненні нею своїх трудових обов'язків.

Уваги заслуговує подане в юридичній енциклопедії за редакцією Ю. Шемшученка визначення ділової репутації, де остання розглядається як оцінка діяльності юридичної або фізичної особи – суб'єктів підприємницької діяльності, яка ґрунтується на висновках про ділові й моральні якості цих суб'єктів, дотримання ними вимог законодавства (законослухняність) і належне виконання договірних та інших зобов'язань перед діловими партнерами та споживачами [10].

Також ділова репутація розглядається у вузькому і широкому розуміннях. У вузькому розумінні це поняття висвітлюють як оцінку суспільства щодо професійних якостей особи винятково у сфері підприємницьких відносин, а у широкому – як професійні якості учасника ділової комунікації. В сучасних умовах доцільнішим і більш використовуваним серед науковців є розуміння поняття ділової репутації в широкому сенсі. Це зумовлено тим, що ним охоплюються, зокрема, і фізичні особи, які не беруть прямої участі у підприємницькій діяльності. В такому контексті поняття ділової репутації відображено і в українському законодавстві [8, с. 93].

Варто зауважити, що раніше поняття ділової репутації розглядалось зовсім інакше, в тому аспекті, що ним наділялись лише суб'єкти підприємницької діяльності, юридичні особи, фізичні особи-підприємці. Можна побачити, що існування ділової репутації пов'язували зі здійсненням господарської діяльності. Очевидно, що сьогодні ця думка неактуальна, оскільки з часом вона перестала існувати, а ділову репутацію визнали правом, яке є у кожного [11]. Це також підтвердила вищезазначена нами Постанова [2].

Необхідно згадати, що захист честі, гідності та ділової репутації є надзвичайно важливим завданням в сучасному світі, оскільки інтернет та соціальні мережі стали широко

поширеними засобами масової комунікації, а це означає, що інформація може швидко поширюватися і мати серйозний вплив на репутацію та гідність фізичної особи. Захист честі, гідності та ділової репутації полягає в праві громадянина та юридичної особи вимагати через суд спростування недостовірної інформації (відомостей, що не відповідають дійсності або викладені неправдиво), яка принижує їхню честь, гідність чи ділову репутацію або завдає шкоди їхнім інтересам. Недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені) [12]. У зв'язку з зазначеним, фізичні особи мають право на захист своєї честі, гідності та ділової репутації у судовому порядку. Якщо фізична особа вважає, що інформація, яка поширюється про неї, є недостовірною, порушує її право на честь, гідність та ділову репутацію і принижує її, вона може звернутися до суду і вимагати спростування такої інформації [13; 14].

Швидкий розвиток технологій ставить перед фізичними особами нові виклики щодо захисту їхніх прав на честь, гідність та ділову репутацію. В сучасному світі особа має велику свободу думок і висловлювань, особливо завдяки сучасним технологіям, які дозволяють легко ділитися інформацією зі всім світом. Однак, якщо ця свобода використовується неконтрольовано або недбало, то вона може виявитися шкідливою. Що ж до визначення відповідача, то через це також часто виникають проблеми – це стосується інтернет видань та інших інтернет-джерел інформації. Джерела інформації, такі як телебачення, радіо та друковані видання, підлягають певному порядку притягнення до відповідальності за порушення прав на честь, гідність та ділову репутацію. Наприклад, журналісти та редактори повинні дотримуватися етичних стандартів та встановлених законів щодо збору та поширення інформації. Щодо звернення до суду за захистом прав на честь, гідність та ділову репутацію, то справді підстави для такого звернення є спеціальними. Зазвичай, для того, щоб позов про захист права на честь був задоволений, необхідно довести, що інформація, що була поширена, є неправдивою та що вона завдала шкоди особистій гідності та репутації. У такий спосіб, потенційні потерпілі від наклепу та дифамації можуть захистити свої права через судову систему.

Для дотримання і захисту будь-яких прав законодавство передбачає низку гарантій їх забезпечення. Такі гарантії можна помітити в Основному Законі нашої держави та ЦК України [15].

Яскраво відобразились особливості захисту права на честь, гідність та ділову репутацію у судовій практиці. Зокрема, можна відзначити Постанову Верховного Суду України від 27.05.2020 у справі № 757/72390/17–ц). Цікавим є те, що у ній Верховний Суд визначив інформацію (яка була трактована позивачем як недостовірна) як публічно важливу і поставив інтерес громадськості щодо націоналізації найбільшого приватного банку України вище ніж захист честі та гідності особи. У цій справі за судовим захистом права на честь, гідність та ділову репутацію звернувся экс-Голова Правління ПАТ КБ «Приват-Банк». На прес-конференції нового керівництва була розповсюджена інформація щодо діяльності попереднього голови, яка містила відомості, зокрема, про перевищення ним повноважень: «Всі 36 кредитів були підписані Головою Правління Банку з перевищенням повноважень, які

надавались йому відповідними документами Банку». Печерський суд м. Києва підтримав позивача. Також Апеляційний суд м. Києва визнав, що така інформація є недостовірною і тому дійсно може йти мова про порушення нею права на честь, гідність та ділову репутацію. Проте касаційна інстанція – Верховний Суд України не погодився з такими рішеннями і вони були скасовані. Суд відмовив в позивачу в задоволенні позовних вимог [13; 16].

Це було мотивовано тим, що: «Інформація, поширена на прес-конференції Голови Правління ПАТ КБ «Приват-Банк» щодо позивача, є суспільно значимою, тобто, вона була предметом громадського інтересу на час поширення такої інформації, оскільки стосувалась націоналізації найбільшого приватного банку держави. Право громадськості знати цю інформацію переважає над правом позивача на її захист, а тому, таке поширення інформації відповідає практиці застосування Європейським судом з прав людини ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Також згідно з тим, що інформація, яку бажає спростувати позивач, не містить фактичних даних, а є вираженням суб'єктивної думки і поглядів, направлених на критичну оцінку певних дій, тобто є оціночними судженнями, які не підлягають спростуванню та доведенню стосовно їх правдивості, та по своїй суті стосується інформування громадськості про суспільно значиму подію, то заявлені позовні вимоги задоволенню не підлягають». Слід відмітити, що тут критика в сторону позивача розцінювалась як «гостра громадська критика». Очевидно, що позивач, будучи досить публічною особою, потрапив під шквал критики, тому і її межа в сторону позивача визначається значно ширша [13; 14]. Але не варто забувати, що у в судовій практиці розмежовують гостру та сильну громадську критику від тверджень щодо вчинення публічною особою дій, що містять ознаки злочину. Фізичні особи не можуть здійснювати дії, які містять склад злочину, коли посилаються на захист свого права на честь, гідність та ділову репутацію. Одним із найефективніших способів захисту щодо спростування недостовірної інформації вважається спосіб аналогічний поширенню такої інформації, або ж максимально до нього наближений.

Висновки. Із зростанням важливості моральних цінностей, цінностей громадянського суспільства і демократії не можна відкинути важливості понять честі, гідності та ділової репутації фізичних осіб. Вітчизняний законодавець розуміє значення і необхідність захищати таке особисте немайнове право. Честь, гідність та ділова репутація сьогодні є об'єктивною базою для нормального людського функціонування. Зокрема, варто зауважити, що особлива вразливість таких цінностей повинна бути чинником, який братиме до уваги законодавець надалі, докладаючи більше зусиль аби захистити це право фізичних осіб. Також потрібно згадати про те, що в силу особливостей інформації та шляхів її поширення в справах про захист честі, гідності та ділової репутації фізичних осіб виникають певні труднощі з пошуками правопорушників. Ця проблема потребує подальшої розробки на законодавчому рівні. Як вже вдалося з'ясувати, в українському законодавстві не міститься визначення понять «честь», «гідність» та «ділова репутація», тому зараз точаться певні дискусії щодо їх розуміння. Важливо зазначити про передбачену законом можливість захисту вищезазначених прав осіб шляхом звернення до суду щодо спростування неправдивої інформації, а також відшкодування моральної шкоди у разі коли спростування такої інформації не є достатнім.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 40 44, ст. 356.
2. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 р. № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v_001700-09

3. Григоров Д. Деякі проблемні аспекти захисту права на честь, гідність та ділову репутацію за участю ЗМІ. Українське право. URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/deyaki-problemni-aspekty-zakhystu-prava-na-chest-gidnist-ta-dilovu-reputatsiyu-u-spravakh-za-uchastyu/
4. Новікова Є. О. Проблема визначення поняття гідності людини та впровадження до національного законодавства. *Colloquium-journal. Jurisprudence*. 2020. № 9 (61). С. 22–27. URL: <https://colloquium-journal.org/wp-content/uploads/2022/05/Colloquium-journal-2020-61-8.pdf>
5. Ніжинська Ю. С., Лапка О. Я. Гідність людини як моральна основа її прав. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/4137/1/-%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%A2%D0%95%D0%97%20%20%D0%BE%D1%81%D1%82._p122-123.pdf
6. Братасюк М. Г. Гідність як онтологічна основа правового статусу людини. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2014. № 5. Т. 3. С. 318–319.
7. Вдовіченко С., Кампо В. Право на людську гідність: українська теорія і практика у контексті європейського досвіду. URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/04-2012.pdf>
8. Стародубцев А. Теоретично-правові засади визначення поняття ділова репутація. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 92–102.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 1728.
10. Нагребельний В. П. Ділова репутація. *Юридична енциклопедія*: в 6 т.; редкол. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. Українська енциклопедія. 1998. Т. 2: Д–Й. 1999. С. 744.
11. Лавренова Н., Абрамович Н. Особливості судового захисту та доказування у справах про захист ділової репутації. URL: <https://www.legalalliance.com.ua/publikacii/osoblivosti-sudovogo-zahistu-ta-dokazuvanna-u-spravah-pro-zahist-dilovoi-reputacii/>
12. Буртник Х. Найгучніші справи захисту честі й гідності: чи існує свобода слова. URL: <https://dejure.foundation/zakhyst-chesti-i-gidnosti-zagroza-svobodi-slova>
13. Кознова О. Захист ділової репутації: топ-5 судових рішень. URL: https://biz.ligazakon.net/analytcs/199731_zakhist-dlovo-reputats-top-5-sudovikh-rshen
14. Кострікова Є. Захист честі, гідності і ділової репутації: судова практика. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/zahist-chesti-gidnosti-i-dilovoii-reputacii-sudova-praktika.html>
15. Шатарська Т. Конституційні гарантії захисту честі, гідності та ділової репутації особи. Механізм правової допомоги, що може бути надана адвокатом при захисті цих прав. URL: <https://www.shatarska.in.ua/3-konstitucijni-garanti%D1%97-zaxistu-chesti-gidnosti-ta-dilovo%D1%97-reputacii%D1%97-osobi-mexanizm-pravovo%D1%97-dopomogi-shho-mozhe-buti-nadana-advokatom-pri-zaxisti-cix-prav/>
16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>